

In memoriam

Martzel Andrinua Lariz
(Ziortza-Bolibar, 1930 - Bilbo, 2024)

—Adolfo Arejita—

Bizi-zertzelada batzuk

Ume eta gaztetako jakingarriak

Martzel Andrinua Lariz, aita Martzel, Euskal Herri txiki honetako euskaldunon eta euskaltzaleon, batez ere adin batez gorakoen, oroimen eta gomutan oraintsu arte bizi-bizi egon den gizona dugu. Fraidea, pasiotarren ordenakoa. Haren pentsaera laburtu beharrez, bera beteko euskalduna eta euskaltzale sutsua batetik, eta aldi berean, kristau fededun eta fede-zabaltzaile handia; elizakoa eta elizarakoa, elizgizona eta zeharo elizkoia. Aita Martzel izenaz ezagutu dugun fraide honen jaiotza-izena Jose zen, eta hala zetzan bere nortasun-agirian ere, Maribi arreba gazteak zehatz adierazi digunez. Fraide egiterakoan hautatu zuen Martzel izena ume eta gaztetxotako Josek.

1930 urtean jaio zen, Iruzubieta auzoan, Markina-Xemeinek eta Bolibarrek muga egiten duten auzo horretan. Baina Martzel jaio zenean, haren jaioterria Xemein zen, eta parrokia, Bolibar. *Bolibar*, 1969-2005 bitartean Markina-Xemein udalerriak bereganatua izan du, baina berez nortasun eta zindotasun handiko herria. Lehenagoko aldietan, elizaz nongoa zen bat esanguratsuagoa zen, herriz nongoa zen baino. Bolibarrek ere eliza eta ortusantua ditu, eta goialdean Ziarrotzako kolegiata zaharra.

Eraz ipini digu aita Martzelek bere bizi-zertzeladak atontzeko gure ahalegin pitin hau. Suertez, bere bizitzaren azkeneruntz berberak idatzia duen autobiografian, *Nere bizitzako joan-etorriak* (2019) izenburutzat daroan 52 orrialdeko formatu handiko liburuxka horretan, xehero eta argiro garantzen ditu bere bizitzako alderdi aipagarrienak; bere ikuspuntutik beti ere. Bi laguntzaile fini esker burutu izan da lan hori: Maria Angeles Angoitia eta Mila Egiguren, *Bizian gora*, berak zuzentzen zuen taldeko lankide hurreko eta aspaldiko izan dituen emakumeak. Elkarte honek *Aita Martzeleri eskerronez* eskainitako liburuxka; opari gisa.

Liburuxka horretatik pasarte labur batzuk hautatu ditut, bera baino testigu hoberik ez baitago bere «bizitzako joan-etorriak» azaltzeko, baina inguruko beste iturri batzuez osaturik.

«Jaio, Bolibarren jaio nintzan eta hangoa naz, baina herriz Markina-Xemeingoa. Iruzubietako auzotarra, hiru zubi, hiru bide eta hiru erreka daukazan auzokoa». Gehi dezagun, Iruzubietako erreka horiek banatzen dituztela Bolibar eta Markina-Xemeingo lurrak. Herri biok, bada, guztiz hurreko izan ditu Martzelek bere bizian.

Etxeko eta familiaren berri ematean hau dio: «Pedro eta Teresaren etxean zortzi seme-alaba jaio ginan; ni, hirugarrena».

Pasiotarren komentu-ikastetxera guduaren oste-ostetxoan sartu zen, hamaika urteko mutiko zoztorra zela. Bizkai barru-barruko mutiko haren lehen irteera Gipuzkoako beste herritxo batera izan zen: «Gabiri, leku guztietatik agiri» esaerak dioen bezala. Beraren hitzez: «1941an, hamabi urte bete bezperan, Gabirian sartu zan mutiko ha, aurrera doala. Gabirian bost urte latina eta erdera ikasiaz; baina egia esan, [...] hiru-lau urtean euskeraz be ikasi genduan».

Zertzelada ohargarria: gudu osteko aldirik gordinenean, Martzelek, komentuaren estalian euskara lantzen hasteko abagunea ere izan zuen; hasikinak baino ez baziren ere. Ez ziratekeen urte errazak ordukoak euskararentzat, ez euskarazaleentzat, baina gerora fraide ordenatu behar ziren fraidegai lerdenei, euren ikaste-prozesuan, agerian ez bazen ere, euskara lantzeko bidea irekitzeko arrazoi sendoak zituzten fraideok. Zeren, behin ordenatuz gero, euskal herrietara irten beharko zuten, gehienetan binan-binan, herri euskaldunetan dotrina irakastera, misioak eta predikuak egitera, aitortzak egitera. Hara Martzelen arreba gazteenak, etxeko zahar-berrien ondo jakinean, zer idatzi digun: «Etxera kartak euskeraz idazten ebazan gatzetako bere komentuko sasoi haretan be, eta amari zuzendutako hitz

goxoak eta esakune umoretsuak txertatzen zituan. Gure eritxian euskalzaletasuna berak sustraitu eban. Egia esan, gure etxeko hizkuntza beti euskera izan da; amak ez ekian gaztelaniarik. Baina Martzelek duintasunez erabilten eban euskera, dotore eta goxo, eta horrek euskera horrela erabiltearen harrotasuna emoten euskun».

Bigarren etapa, ia gizontzeko bidean, Arabako goi-lautadako sartaldeko bazter batean izan zen: «Ondoren, Angostora, urte ta erdian praile bizitzaz jabetzeko, eta botoak eginaz Jaunari baietz emoteko». Hurrengo etapa, hirugarrena, Nafarroako behe lautadan, gero berriz Gipuzkoa aldera itzultzeko. Hala dio: «Beste lau [urte] Tafallan, filosofia eta abarrez buruak freskatzeko, eta azkenik Urretxun, teologiaz eta Bibliaz buru-bihotzak argitu eta berotzeko».

Gipuzkoako herri horretantxe eman zuten egun berean meza berria hemezortzi fraide gazte zindok. Berberak dioskunez: «Meza barria emon (1954. urtean) eta plazara».

Fraide gaztea eliz bokazio berrien bila

Behin fraide ordenatuz gero, Deustura bidali zuten aita Martzel. Ordurako jada, Bilboko udalerrriak bereturik eta barruturik zeukan lehenagoko Deustuko elizate zabala, baina ondo ohar gaitzen, gerora ere (eta oraindik ere), nortasun handiaren jabe izan dela Deustuko elizate zaharra. San Felizisimoko elizaren ardura pasiotarren komunitateak zuen aldi horretan, gaur bezalaxe, eta huraxe izan zen Martzelen lehen misioa. Iruzubietako mutikoa, Hegoaldeko lau euskal lurraldeetan ikasketaz hornitzen urte luzeak eman ondoren, Bilboko hiriburuan, Bizkaiaren bihotzean.

Beraren hitzez, hara, hartu behar izan zituen eginkizun nagusiak: «Bilboko Tivoli kalean eta Areetako [Getxoko Areetako moja] erlijiosen etxeetan bokazino-argitze-prozesuan sartzen ziran batzuk, Jesus Kurutzekoari eskeintzen jakozan bizitza osorako. Nire gidaripean, gehienak pasiotar ahizpa erlijiosen kongregazinora sartu ziran».

Handik aurrera Bizkaiko herri txikietan bokazio berri eta gazte bila eginiko ibilerak ere kontatzen dizkigu; Bilbo eta Areetatik urruntxoagora hegaz eginda, batez ere herritxo euskaldunetan. Beronen autobiografia-lan horretan badu argazki bat, kaskoa buruan eta Lambretta motorraren gainean, noranzko edo haranzko

bidean ageri dena. Eta argazkiaren gainetxoan, umorezko goi-esaldi laburra: «Ume-lapurretan». Martzel berak aitoren digu: «Urte askotan parrokiak parroki eta eskolarik eskola ibili nintzan prailegai txikien bila».

Ekarkorrak izan ziren, nonbaiten ere, ibilerok. Uzta ugaria bildu zuen, antza denez, bere ibiltze eta ahalegin lehiatsu horietan: «Eroan nebazanak ehundaka izango ziran, baina gehienak, hegoak hazi ahala, beste aide batzuen eraginez, beste bide bat hartu eben». Aldi horretan binan ibiltzen ziren eskolarik eskola komentu-fraideok. Aita Martzel eta aita Eleuteriok bikote-uztarri sendoa egiten zuten pasiotar ordenakoen artean. Arrakasta on horren arrazoiatariko bat, aldi hartan pisu handikoa, bere arreba Maribiren esanean: «Sasoi haretan, beragandik hasita, ez egoan *eskolarik* jasotzeko aukerarik, eta egonaldi hareetan ereindako hazi intelektualak bere fruitu ugariak emon izan ditu gure Euskal Herri honetan».

Izan ere, iragan mendeko hirurogeiko hamarkadaz ari gara berariaz. Aita Martzelek, bere zahartzaroko biografia horretan dio, berak komentuetera erakarrirako gatzetxo horiek, kaskondu edo berdingotu ahala beste bide batzuk hartzen zituztela bizitzan.

Ez dezagun ahanzt, bestalde, aldi horretan ere bazirela gure herri eta auzoetan gurasoak begi onez ikusten ez zutenak eskola-umeak komentuetera bideratzeko jokabide hori. Eta orduan fundaturiko esaera da «ume-lapurretan» zebiltzalako horrena ere. Hala esaten zen orduan, edozein ordenatako fraideak zirela ere. Eta hala entzun izan diot behin baino sarriago Jon Lopategi bertsolari handia izan zenari ere, bere azken urteetan. Anekdotak bat ere bada, alditsu horretan *Anaitasuna* aldizkarian publikatu zen eztabaida gordin garratz batena. 1967ko urtean, Bilboko *Anaitasuna* aldizkariaren orrietan eztabaida garratza erne zen Josu Arenaza eta Martzel Andrinuaren artean. Osagile abertzale eta idazleak, «ume-lapurretan» jardutea salatzen zuen *Agur* astekariaren idatzi batean, eta aita Martzel fraidearen erantzuna aldizkariaren hurrengo zenbaki batean, «fama-lapurretan» iraindu izana salatuz. Hara aita Martzelen argudioa ironia gordinez beteriko hitz horren gorabehera: «“Ume lapurretan” esaera honegaz uxatu gura ebezan mutikoak, baina alperrik; hobeagorik eskeindu ezik. Dana dala, bidelagun onak dira. “Ume-lapurretan?”. Hain merke holango bideetara orduan urten eta holango eskeintzak egitea “ume-lapurretan” egitea bada..., betoz holango lapur asko».

Aurrekoaren harira, Arratiatik ere bildu ditugu aldi horretako bokazio bila ibiltze horien jakingarri batzuk. Eskola-mutikoen bila eskolan-eta bai, baina

«neskatxien bile» ere, «erromerire moduko» neskatxen bila ere jarduten zutela gure fraide sutsuek. Eta fedearekin batera, eta ez indar txikiagoarekin, herrietako neskatxirik politenak komentura bidean ipini ere bai. Hortxe hirurogeitaka urteetako kontuak dira hauek, testigantzen arabera.

Euskarazko lehen meza Bilbon

Hamarkada horrexetakoa da Bilbon euskarazko lehen meza eman zenekoa ere, Pablo Gulpide Bilboko gotzain zenekoa. 1963-64 inguruko kontua, hurrean. Beraren hitzez: «Ustekabean heldu jatan eskabide berezi bat Bilboko Euskaltzaindiatik eta euskarazale batzuek eginda: “Aita Martzel, prest al zagoz Bilbon hileroko lehenengo barikuetan euskeraz meza bat emoteko? Ez daukagu meza bat ere euskeraz Bilbo osoan, ez domekaz, ez astegunez”. Nire baietza, arduraz, baina pozik emon neutsen». Bilboko eskolapioen elizan ematen zen meza horrek lau hilabete iraun zuen. Justo Mokoroa euskarazale, irakasle eta lokuzio-biltzaile berdingabea bertan bizi bazen ere, eskolapioen nagusi jeneralak Erromatik emandako debeku-agindu zorrotzari ezin aurre egin. Handik aurrera Indautxuko jesulagunen elizan aurkitu zuen behin-behineko babesa Bilboko euskarazko mezak. Hantxe eman izan zuen aita Martzelek euskarazko meza hori aldi batez. Entzute handia eta eragin hain zabala irabazi zuen euskarazko meza horrek Bilboko euskarazaleen artean ezen Indautxuko meza horri ere iritsi zitzaion debekua; oraingoan Bilboko gotzainaren agindu zuzenez, Pablo Gulpide jaunaren idatzizko aginduz.

Martzel Andrinuaren euskaltzaletasuna, «euskaldun fededun» lemari zindo eta gartsu zerraikiolarik, Bilboko hiriburua desatsegin bihurtu zen berarentzat eta aldi hartako euskarazale askorentzat. Ez zen han giro. Bilboko kalearte eta bazterrak gehiegi «erantatzen» zituen aita Martzelek dirudienez, bere euskarazko meza eta sermoien bidez. Horretan ere handiro erakutsi zuen oratoria ondo baliatzen zekien plazagizonaren dohaina. Baina ezintasun giro mingots horretan, Gulpide gotzainaren euskaraz meza emateko debekua jaso zuenean, esan omen zion ordenako nagusiari: «Ni alperrik nago Bilbon», eta Euban eraikitzen ari ziren seminario-ikastetxe berrira joan zen bizitzen.

Berberak aitor digu antzeko zerbait gertatu omen zitzaiola aita Patxi fraide ordena-lagun eta Arrietako semeari ere. Hari buruz dio: «Han-hemen euskaldunei euskeraz meza emoten eutselako, Angostoko bakardadera bialduaz zigortu eben».

Gogora dezagun bide batez, aita Patxi fraide pasiotarraren biografia liburua, Martzel Andrinuak berak idatzi zuela haren heriotzean (Euba-Amorebieta 2000).

Eliz ardurak

Mari Angeles Angoitiaren hitzez: «Lurraldeko Bikario aukeratu eben hiru alditan. 1970etik 1982ra bitartea. Orduan Luis Maria Larrea jauna gotzain zala hartu ebazan A. Martzelek hiru herri txiki eta eskatu eban baldintza lez, gure laguntza. Eta gotzainak emon euskun Bizkaiko lehenengo laiko arduradunen titulua eta agindua, Milari eta niri. Hor be ibili zan A. Martzel euskal giroa sortzen. Dantza-taldeak, koruak, guraso alkarteak eta abar».

Mila Egiguren laguntzaile izendatua luzaroko urteetan izan da, besteak beste, Martzel Andrinuarekin batera Bizkaia Irratian iganderoko jardunak egiten solaskide.

Euskaltzale sutsu eta bertsozale

Zaletasun anitzen jabe izan da aita Martzel. Beraren arreba Maribiren hitzez: «Sinesmenduna eta bere bokazioari entregatua, baina herri honetako izate sakonaz hornitua: euskaltzalea, abertzalea, bertsozalea, pilotazalea, solasaldi zale bezala definituko neuke, umore puntuaz. Atsegin zituen taldeko tertuliak, kontu-kontari herritarrekin aritzea».

Martzel Andrinuaren dohain handietariko bat, hizlari onarena. Hitzaren dohaina zuen, eta ildo horretan, bertso-zaletasuna ere gaztetxotatik agertu zuen, eta behin herriz herri edo plazarik plaza, meza ematen edo misio ematen hasi zenez gero, agerian uzten zuen bertsotarako eta bertsogintzarako zaletasun hori zolitasun handiz.

Euskaltzaindiaren gerizpean urte horietan antolatu ziren bertso-txapelketetan ere epai-mahaiko jardun zuen Martzelek zenbait urtez. Alfontso Irigoien euskaltzaina izan zen gerraoste ilun horretan bertso-txapelketen sustatzaile. 1958an Bilboko Areatzan ospatu zen lehenengo Bizkaikoa. Beraren hitzez: «Hiru-lau urtetan suertatu jatan mahaikide izatea, lehenengo Bizkaiko txapelketetan, eta ondoren Donostiako txapelketa orokorrean». Handik mende erdira ohorezko aipamena

aitortu zieten Jon Azpillaga, Jon Lopategi eta Martzel Andrinuari, Barakaldoko BEC erakustokian zelebratu zen Euskal Herriko Txapelketa Nagusian.

Ikastola-sortzaile eta eragile sutsu agertu zen, oraindik diktadurapeko urteetan. Mari Angeles Angoitiairen hitzez: «Euskal katekesiaren kerizpean hainbat ikastola (ilegal, Franco hil arte) sortu ebazan. Lemoan, Igorren, Matienan eta Berrizen. [...] Franco hil zanean legalizau ziran eta ikastolen izenean jarraitu».

Idazle oparoa

Hizkera lau, gozo eta berezkoaren jabe izan dela, eta edonork erraz ulertu eta gozatzeko eran idatzi izan duela euskaraz aitortuko nuke. Maribi arrebaren hitzetan: «Euskera herrikoia eta herri xeheak ulertzeko modukoa landu, erabili eta plazaratu zuen. Hori zen bere helburua: hizkera gozoan eta errazean mezuak helaraztea; gainera, bertso doinuz eta errimaz osotua».

Asko idatzi izan du. Hitzez esan behar zuen hori idatziz ondu eta birlantzeko ardura hartu izan du. Eta adur onak lagundu dio neurri batean, idazten zuena argitaratzeko orduan ere. Ibaizabal argitaletxeak Bizian Gora bilduman argitaratu izan dizkio zortzi-bederatzi lan, bere berbazko jardunetan oinarri harturik.

Bertsozko liburuak ere ezagunak ditu. *Kezkaz* izenburupean atera zuen 1981ean bertso-bilduma mardul bat, atze-eranskinean eurok kantatzeko 36 doinu-pentagrama zituela.

Oraintsuago, 2007an, edizio apain azal lodiko batean bildurik argitaratu ziren *Aita Martzel bertsolari* izenburuaz. Nikolas Aldai idazle bertsozaleak hitzaurre eder batez hornituriko edizioa: *Aita Martzel, komunikazioaren harian*. Gaur omentzen dugun Martzelen biografia-ibilbideak ezagutzeko obra guztiz ezagugarria. IKA Kultur Alkartearen ekimenez egin zen edizio hori, beharleku horretan ere Maria Angeles Angoitia eta Mila Egiguren laguntzaile zindo zituela.

Umore handiko gizona

Hirugarren ezpal bat nabarmendu nahi nuke, Martzel Andrinuaren idatzietan ageri dena, nahiz ez hain ezaguna izan berau. *Iso nahiz arre, egizu barre* izenburupean

zahartzaro betean argitaratu izan duen liburua. Obra mardula, izkirimiri barre eragikarri laburrez hornitua. Idatzi-atal laburrak bai, baina guztira ia milara heltzen direnak (950). Laurogei urte betetzearan gogo-buruetan zituen kontakizun laburrak askatu behar eta bere zaran ondo bete-betea hustu. Obra horixe da gutxien ezagutzen dena, baina Martzel Andrinuaren berezko izaera umoretsu eta baikorraren lekuko aparta. Idatziz utzi digun testamenturik ederrena, gure iritzian. Bat irakurtzeko gomendatu behar banu, horixe opatuko nioke irakurle euskaltzaleari.

Hizlari aparta, hitzezko hedabideei atxikia

Meza, elizkizun, misio eta bestelako jardunetan ondo erakutsi du Martzelek, edertotxo menderatzen zuela gaztetxotan ikasi zukeen erretorika. Ez nago sinistuta, hala ere, komentuko erretorika-eskolen meritua izan ote den, guztian behintzat, hizlari bezala landu eta erakutsi dizkigun gaitasun-trebeziena. Berezkoa zukeen dohain hori, eta aurrez aurreko jardunetan ez ezik, hedabideetan ere duintasun handiz geratu izan du bere dohain hori.

Hirurogeiko hamarkadan Arrate Irratian lankide jardun zuen, Durangoko laukote batean tarteko zela. Beraren hitzez: «Oiztik Anbotora izenez antolatzen hasi ginan taldetxo bat, Durangaldeko laukote bat». Talde horren irrati-boza Martzel Andrinua bera zen. Baina tamalez, horretan zihardutela, itxi egin zuten hainbat urtetarako irrati hori eta irratsaioak etenda geratu ziren.

Askoz oraintsuagokoa da Bizkaia Irratian izan duen irrati-jarduna. Bera hil aurretik arte entzun ahal izan dugu irrati bere asteroko, iganderoko jarduntxoak: *Kristau gaur eta hemen*. Luzaroko urteetan zintzoro bete izan duen mezako irakurgaien gaineko jardun hori entzutea sarri egokitu zait, beti ere asteen asteango gaiari zegozkion bertsoez apainduriko saioa. Hasiera hartan, Julian Olazabalaga apaiza izan zuen lagun, eta gero luzaroetan Mila Eiguren eta Mari Angeles Angoitia emakume laguntzaileak.

Aitormenak eta sariak

Euskal hizkuntzaren alde egin izan dituen sari edo aitormenak berandukoak dira berez, horretarako meritua aspaldi burutuak bazituen ere.

Kide urgazle 1961ean izendatu zuen Euskaltzaindiak, eta ohorezko, oraintsu oraindino; 2018an.

Bilboko elizbarrutiak ere, euskaltzain ohorezko izendatu zuten urte berean aitortu zion Karmelo Etxenagusia Saria, euskara, euskal kultura eta fedearen alde luzaroko urteetan eginiko lanaren aitormen gisa eta esker sari.

Bi hitzez amaitzeko, Martzelek bizi izan dituen 94 urteotan, hil aurretikora arte, eten barik jardun izan du euskaraz kristau fedea predikatzen eta zabaltzen, fedearekin batera, euskararen eta euskalduntasunaren lehia izan dituela bere bizitzaren zutabe eta ardatz.

Pentsaeran eboluzioa

Maribi Andrinua arrebak honako pasarteaz laburbiltzen du Martzelen joan-etorri luzeen aldaera: «90 urteak pasatuta ere ekintzaile jardun eban. Bere jardunak eboluzionatu egin eban eta denbora bakoitzera egokitzen jakin eban. [...] konbentuko formazio urteez gain, Vatikanoko II.aren ondoren izandako formazio-saioek eragina izan eben bere kristau izatea gaurko mundura egokitzeke eta laikoaren garrantzia erdigunean jartzeko». «Nik *Batikanoko kontzilio* ondorengo ibilbidea azpimarratuko nuke, taldeak sortzen, batez ere nekazal giroko parroketan, eta talde horiek elikatzeke euskal materialak eratzen egindako lan itzela. Talde hauek pisua izan zuten, batez ere IV. eta V. bikarietan: Friasko udalekuak (guraso taldeak, monitore eta ume), Beti Aurrera gazte-taldeak, Gogoeta Astea: Euskal Herri mailako gogoeta gunea 34 urtetan, Bizian Gorako taldeak...».

Esker ematea

Idatzi hau atontzean informazioz hornitzen lagundu didatenen izenak aipatu eta, batez ere, eskertu nahi ditut, idatzi honen akaberan.

Anton Mari Aldekoa-Otalora, berau ere pasiotarretan umetatik ikasi izana eta Martzel Andrinuak bera komentura zuzendu zuena, hainbat jakingarri, bertso idatzi eta bibliografia-iturriren hornitzaile izan dugu; kantatu ere zituenak, Gontzal Mendibil kantariaren laguntzaz, Euskaltzaindiaren egoitzan ospatu zen hilberri-ekitaldian.

Jabier Kalzakorta ikertzaile eta adiskideari, batetik markinarra eta bestetik Iruzubieta eta inguru zabalagoaren ezagule ona izanik, zenbait bibliografia-iturri eta iritzi jakingarri eskaini dizkigulako.

Marian Angoitia Arratiako alabari, Martzel Andrinuaren ibilbidean laguntzaile hurreko eta luzaroko izan denari, haren euskal idatzien sorkuntzan eta garapenean, bestelako kristaugintza ardura askotan bezala, berme seguru izan denari, hain zuzen ere, guri hainbat argibide eta jakingarri aditzera eman izanagatik.

Azkenik, Martzel zenaren etxeko hurrenekoei, Maribi Andrinua arreba gazteari eta Jose Inazio haren lobarri, eurok izan baitira etxekoekiko eta inguru hurbilarekiko harremanaz jakingarri ezin ordaindukoak eskuratu dizkigutenak.

Eskerrik asko.